FILOZOFICKÝ PROBLÉM OSOBNEJ IDENTITY

identita = totožnosť

V ontológii a logike znamená identita princíp, podľa ktorého je *každá vec sama sebou* **(A = A)**

Ontologický princíp identity vyjadruje, že vec zostáva tou istou aj napriek možným zmenám, pokiaľ si zachováva svoju podstatu. Príklad: slávny filozofický paradox identity *Théseova loď*

Podľa starogréckej legendy bola loď Thésea uchovávaná Aténčanmi ako pamätník. Časom sa však jednotlivé diely lode opotrebovali (dosky z hnijúceho dreva, laná, klince) a postupne ich nahradili novými, až ani jedna pôvodná súčiastka nezostala. Ak vymeníme všetky jej časti, je to ešte tá istá loď? Tu identita naráža na hranicu medzi *zmenou* a *totožnosťou*.

Ktoré vlastnosti sú *podstatné*? A ktoré len prípadkové/akcidentálne? Ak vezmem stoličke jednu nohu, je to ešte tá istá stolička? (Príp. je to ešte stolička?)

∞

V etike, psychológii a filozofii myslíme pod hľadaním *identity* skúmanie toho, čo robí konkrétneho človeka tým istým človekom v čase a priestore. My sa tu zameriame práve na tento problém tzv. **osobnej identity** človeka (**JA = JA**)

Sociálna a kultúrna identita: spôsob, akým sa jedinec chápe a definuje vo vzťahu k svetu, druhým ľuďom a spoločnosti. Je súčasťou osobnej identity človeka.

Otázky:

Čo som?
Kto som?

Aká je moja osobná identita? – Čo ma robí tým, kým som? Aké prvky (ako pamäť, zážitky, hodnoty, vzťahy) tvoria moju identitu? Ako môžem byť *totožný* sám so sebou?
Ako sa mením a zostávam tou istou osobou? – Skúmanie toho, čo sa v človeku v priebehu času mení a čo zostáva rovnaké. Je moja identita stála alebo sa vyvíja? Čo zabezpečuje *kontinuitu* mojej identity v čase? (pamäť? duša? DNA?)
Ako súvisím so svojím telom a mysľou? – Aký je vzťah medzi fyzickou stránkou (telo) a mentálnou stránkou (duša, myseľ, vedomie)? Som len telo alebo niečo viac?
Ako ma ovplyvňujú spoločnosť, kultúra a vzťahy? – Otázka toho, ako je identita formovaná okolím, kultúrnymi normami, rodinným zázemím a skúsenosťami s inými ľuďmi.
Kto som vo vzťahu k druhým? – Skúmanie toho, ako interakcie s inými ľuďmi formujú náš sebaobraz.

∞

KONTINUITA OSOBNEJ IDENTITY

Filozofický problém osobnej identity sa sústreďuje najmä na otázku **KONTINUITY** osoby v **čase**. Bežná skúsenosť: od narodenia sa meníme, rastieme, vyvíjame mentálne i fyzicky ... ale zjavne sme to akosi stále my. Čo zabezpečuje túto stálosť? Ako to, že ja som stále ja?

1) LOCKOVA TEÓRIA IDENTITY / identická psychologická osobnosť

Táto teória, ktorú preslávil John Locke tvrdí, že osobná identita je založená na kontinuite psychických stavov, ako sú pamäť, osobné skúsenosti a charakter. Základným princípom identity je tu pre Locka **pamäť** ako prostriedok prepojenia minulosti a prítomnosti. Ak si dnes pamätám svoje včerajšie skutky, som tá istá osoba, ktorá ich včera vykonala.

Jednotlivec je tá istá osoba, pokiaľ si vie spomenúť na svoje minulé skúsenosti a myšlienky. Sme tou istou osobou pokiaľ máme rovnaké a konzistentné spôsoby vnímania, cítenia, prežívania. Svoju rolu tu zohráva autobiografická pamäť a psychologická integrita. Máme ucelený obraz o sebe (nemyslím si, že som dnes Jožko a zajtra Napoleon).

Princ a bedár – myšlienkový experiment

Predstavme si princa, ktorý sa narodil v paláci a všetky svoje spomienky, myšlienky, city a celý vnútorný svet má spojené s kráľovským dvorom. Jedného dňa sa stane zvláštna vec: celá princova psychologická osobnosť sa prenesie do tela obyčajného bedára. Telo princa spí ďalej v paláci, a on sa zobúdza v tele bedára – so všetkými svojimi spomienkami na detstvo, na dvor, na rozhovory s kráľom a pod. Tento človek v chatrči sa začne správať ako princ, rozpráva o minulosti na zámku a pamätá si veci, ktoré mohol poznať iba princ. Budeme mať silný dôvod povedať, že ide o tú istú osobu ako princ, hoci nie v tom istom tele. A naopak, ak by princovo telo naďalej žilo, no malo v sebe vedomie niekoho iného, napríklad toho bedára, nebol by to princ, ale bedár v princovom tele. Z toho Locke usudzuje, že osobná identita nezávisí od telesnej či nejakej záhadnej duchovnej substancie, ale od kontinuity psychického života a jeho obsahov – od *schopnosti uvedomovať si seba ako tú istú bytosť v čase* (i priestore) a spájať súčasné a minulé prežívanie do jedného „ja“.

Pamäť ako základ pre možnosť osobnej identity a psychologickej osobnosti zdôrazňoval už Augustín. O jej význame boli presvedčení už v starovekom Egypte (pamätať si meno = pamätať si identitu).

Možné problémy s týmto riešením:
Kontinuita pamäte nie je vždy spoľahlivá (napr. zabúdanie alebo zlyhávanie pamäte). Spoliehanie sa na pamäť je problematické, pretože pamäť môže byť nepresná, selektívna alebo neúplná.
Ak niekto zabudne na časť svojich skúseností, zostáva tou istou osobou?
Je človek s Alzhaimerom či stareckou demenciou ešte tým, kým bol predtým?
A čo človek s úplnou amnéziou?
A čo človek s DID? (disociatívna porucha osobnosti)? Ktorá jeho osobnosť je ním? (Môže ich mať desať i viac).

Prípad Roberta Oxnama

2) NEHMOTNÁ SUBSTANCIA AKO ZÁKLAD IDENTITY

Môže ísť o *dušu*, *myslenie*, *ducha, vedomie* a pod.
Je to klasické riešenie mnohých náboženstiev (vrátane kresťanstva – nesmrteľná duša), v Indii *Átman*.
V Biblii, Boh vdýchol do človeka dušu, a tak sa stal človek živou bytosťou (nefeš chaia).

Platónovo aj Descartesovo riešenie.
Platón tvrdil, že človek je esenciálne *rozumová duša*, ktorá dočasne obýva telo.
René Descartes považoval dušu (alebo skôr *myseľ*) za hlavný princíp identity. Tvrdil, že telo a duša sú dve odlišné entity, pričom duša (alebo res cogitans, *mysliaca substancia*) je základom sebauvedomovania a identity jednotlivca. Podľa Descarta je teda duša oddeliteľná od tela a zachováva identitu osoby, aj keď sa telo mení alebo zanikne. Zvieratá nemajú dušu/res cogitans, sú iba komplexnejšie stroje.

Možné problémy s týmto riešením:
Tzv. Mind-Body problem.
Ako je spojená duša s telom?
Čo je duša? Kde je duša? Principiálna vedecká nedokázateľnosť tohto riešenia. Ako vôbec vieme, že niečo také existuje?

Sú NDE a OBE dôkazom, ktorý ešte nevieme vedecky uchopiť? (Near Death Experiences, Out Of Body Experiences)

3) MATERIALISTICKÁ / BIOLOIGICKÁ TEÓRIA

Princípom osobnej identity je *telo*, *telesnosť*.

Riešenie je jednoduché. Zjavne som svojim telom, sprevádza ma od narodenia po smrť.

Táto teória kladie dôraz na fyzickú alebo biologickú kontinuitu. Človek je tou istou osobou, pokiaľ má ten istý fyzický organizmus.

Možné problémy s týmto riešením:
Na čom to postaviť? Na bunkách?
Bunky nášho tela sa neustále obmieňajú, sme biologicky už niekto celkom iný ako pred niekoľkými rokmi (napr. kožné bunky sa vymenia za cca. 2-4 týždne, bunky črevného epitelu dokonca za 3-5 dní, kostné každých 10 rokov, svalové 15-20 rokov). Pred 20 rokmi ste mali úplne iné telo ako dnes.

Na DNA?
Jednovaječné dvojčatá majú rovnakú genetikú výbavu, a napriek tomu nie sú tou istou osobou.

Na atomárnom zložení?
Pravdepodobne každý z nás má vo svojom tele aspoň niekoľko atómov, ktoré kedysi tvorili telo dinosaura, Napoleona, Einsteina alebo hocikoho iného, kto kedy žil. Atómy sú extrémne trvácne. Napríklad atómy uhlíka, vodíka, kyslíka, dusíka a ďalších prvkov, ktoré tvoria naše telá, sa po smrti organizmu neuvoľnia do prázdna, ale vrátia sa do prostredia — do pôdy, vody, vzduchu. Následne sú

recyklované v prírode (napr. rastlinami, mikroorganizmami), znovu vdychované, zjedené, absorbované inými organizmami a opakovane vstupujú do kolobehu života.

Čo je vlastne hmota? ...

4) NEUROBIOLOGICKÁ TEÓRIA - MOZOG

Identita človeka sa vytvára fungovaním jeho mozgu prostredníctvom mentálnych procesov. Ak si zachováte ten istý mozog, vaša identita je zachovaná. Mozog je vnímaný ako nositeľ vedomia, pamäti a celej psychologickej osobnosti.

Myšlienkový experiment (obdoba Lockovho): Ak pri nehode zachránime telo jedného a mozog druhého človeka a vytvoríme z nich jedného človeka, zdá sa, že pravdepodobne tento človek bude osoba toho, kto daroval mozog... (napr. Derek Parfit)

Možné problémy s týmto riešením:

Hypotézu o tom, kto by sa prebudil po nehode, nevieme overiť.
Čo sa stane, ak je mozog poškodený alebo ak je možné mozgové štruktúry meniť (napríklad prostredníctvom technológie)?

Som svojím mozgom? A čo prípady transplantácie srdca, napr.?
Niektorí pacienti po transplantácii tvrdia, že začali cítiť chute, spomienky alebo emócie, ktoré predtým nemali – a ktoré podľa nich „nepatria“ im, ale zosnulému darcovi. Napríklad žena, ktorá pred transplantáciou srdca neznášala pivo a klasický rock, po operácii zrazu obľubovala presne tieto veci – a neskôr sa dozvedela, že jej darca bol muž, ktorý ich miloval. Iný prípad opisuje človeka, ktorý po transplantácii pocítil náhlu potrebu písať poéziu, hoci predtým nikdy básne netvoril – a jeho darca bol mladý básnik. Hoci väčšina lekárskych odborníkov tieto javy označuje za psychologickú reakciu, sugesciu alebo výsledok informácií podvedome získaných, objavujú sa teórie, že srdce alebo iné orgány môžu uchovávať akýsi „emocionálny odtlačok“. Niektorí vedci poukazujú na nervové bunky v srdci (tzv. *“heart brain”*), ktoré síce nevedú plnohodnotné myslenie, ale môžu podľa niektorých hypotéz prenášať signály či pamäťové vzorce.

(Pozn.: neuróny, nervové bunky sa nenachádzajú výlučne v mozgu. Sú aj v mieche, ale napríklad aj v čreve a srdci / tzv. enterická nervová sústava ENS – „črevný mozog“ a ICNS – *intrinsic cardiac nervous system.*)

A čo NDE? OBE? Ako uchopiť tieto fenomény, ak sme len mozog/telo?

Dynamický neurologický model D. Eaglemana:
David Eagleman, uznávaný neurovedec a popularizátor vedy, patrí medzi mysliteľov, ktorí jednoznačne nachádzajú zdroj osobnej identity v mozgu. V jeho prácach, ako napríklad *Incognito: The Secret Lives of the Brain* alebo *The Brain: The Story of You*, prezentuje človeka ako neurálny organizmus, ktorého identita, myslenie, hodnoty, spomienky i morálne cítenie sú výsledkom aktivity mozgu. Veľká časť nášho „ja“ vzniká hlboko v podvedomých vrstvách spracovania informácií, v dynamických a veľmi komplexných mozgových procesoch, ktoré si len zriedkakedy uvedomujeme. Eagleman sa teda

neuspokojuje s jednoduchým tvrdením, že „ja“ je uložené v mozgu ako v pevnom úložisku. Identita je *meniaci sa, živý proces*. Mozog podľa neho funguje ako ekosystém, v ktorom súčasne prebieha viacero myšlienkových prúdov, vnútorných konfliktov a rozhodovacích mechanizmov. Výsledkom tejto neurónovej aktivity je *vedomie* — a spolu s ním aj pocit osobnej identity, ktorý však nie je nemenný. V priebehu života sa *mení* vplyvom skúseností, vzťahov, traumy či chemických zásahov. Zmeny v mozgu vedú k zmenám „ja“ — ak sa mozog poškodí, poškodí sa aj to, kým sme. To je podľa Eaglemana empirický dôkaz, že „ja“ nie je oddelené od tela, ale je výsledkom jeho biologickej činnosti.

Mozog konštruuje realitu, nemá k nej priamo prístup a podobne je tvorcom identity. Podľa Eaglemana, napr. nevidíme svet taký, aký je, ale taký, aký ho mozog *interpretuje*. Naše zmysly zachytávajú len veľmi úzky výsek reality (napr. len malé spektrum svetla, nie ultrazvuk či magnetické polia) a aj tento vstup mozog filtruje, dopĺňa, upravuje.

Mozog nečaká, že mu realita niečo „povie“ – aktívne vytvára model sveta, ktorý je *praktický*, nie objektívne pravdivý.

„*Your brain doesn't see the world as it is. It sees the world as it needs to*.“ *– David Eagleman*

5) NARATÍVNA TEÓRIA IDENTITY

Osobná identita je vytváraná a udržiavaná prostredníctvom *príbehov*, ktoré si človek o sebe v mysli či mozgu „rozpráva“. Ľudia vytvárajú súvislý naratív („príbeh môjho života“), ktorý integruje minulé, prítomné a budúce skúsenosti.

Je to **mentálny konštrukt** a závisí od subjektívneho vnímania. Niekedy hovoríme tiež o *sebaobrazoch*.

V *analytickej filozofii* je jedným z najvýznamnejších predstaviteľov Daniel Dennett, ktorý tvrdí, že „ja“ nie je vec, ale naratívne centrum gravitácie. Je to užitočná fikcia, ktorú vytvára mozog, keď spája naše zážitky do *konzistentného* príbehu. Podľa Dennetta si tak nevytvárame identitu ako niečo objektívne existujúce, ale rozprávame príbeh, ktorý z nás robí osobu.

Aj *kontinentálna filozofia* prináša silnú podporu naratívnemu chápaniu identity, najmä v osobe Paula Ricoeura. Podľa Ricoeura sa človek stáva sám sebou tým, že o sebe rozpráva príbeh, v ktorom reflektuje zmenu, kontinuitu a hodnoty – a to nielen **pred sebou**, ale aj **pred druhými**.

Aj tzv. *kolektívna identita* stojí na podobných spoločne tradovaných príbehoch – mýty, výnimočnosť nejakého národa a pod.

Možné problémy s týmto riešením:
Problém s *autenticitou*: Ak osobnú identitu tvorí príbeh, kto alebo čo ho rozpráva? Je to skutočný, autentický hlas osoby, alebo náhodné vonkajšie faktory — očakávania spoločnosti, kultúrne normy, sociálny tlak? Vidíme sa predsa do veľkej miery očami iných... Ak je naratívna identita len produktom spoločenského diskurzu, potom nie je „ja“ autonómnym subjektom, ale konštrukciou, ktorú *vytvárajú druhí*. V takom prípade je identita skôr **fikcia než realita**, a my nie sme rozprávači svojich príbehov, ale len postavy v príbehoch iných.

Čo ak stratím pamäť a tým svoj príbeh, prestávam byť tým, kým som bol?
Ľudia si často pamätajú minulosť selektívne, prepisujú si svoje spomienky, menia verzie svojho životného príbehu podľa momentálnej situácie.

Nie pre každého je jeho príbeh dôležitý. Sú ľudia, ktorí ako súčasť duchovnej praxe sa úmyselne oslobodzujú od príbehov (zistilo sa, že je to psych. zdravé).

Deštruktívne príbehy: psychologicky nezdravé („Som lúzer a nikto ma nebude mať nikdy rád“). Tie predsa chceme zmeniť: znamená to, že tak strácame svoju identitu?
Deštruktívne kolektívne príbehy ako súčasť osobnej identity (Videli ste film *Narodený 4. júla?*)

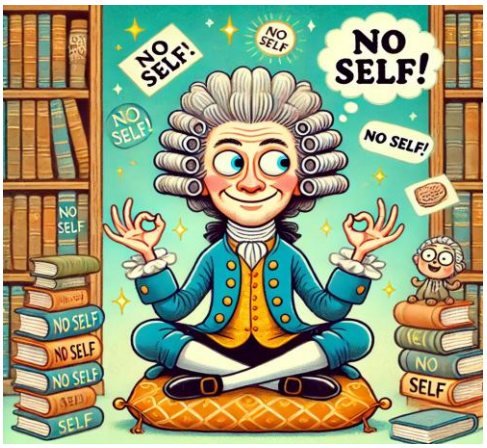
Ak identitu postavím na príbehu/sebaobrazoch, kým budem, ak sa mi nejaký príbeh zrúti (napr. môj príbeh je, že som dobrá matka, ale kým som, keď deti odídu z domu?)

6) IDENTITA NEEXISTUJE – NO SELF THEORY

Ja neexistuje, je to len ilúzia. Pri bližšom pohľade zistíme, že v nás nie je nič stále, čo by zabezpečovalo našu identitu: sme len zhluk vnemov, pocitov a myšlienok, a *za nimi nie je nik.*

"*There are thoughts without a thinker*" (Daniel Shapiro)

Filozof **David Hume** (1711-1776)
„Keď sa hlboko zamyslím, nedokážem nájsť nič iné než určitú kolekciu vnemov... Nikdy sa mi nedostalo ani najmenšieho pohľadu na nejaké „ja“, ktoré by bolo nezávislé od týchto vnemov.“
Hume tvrdí, že „ja“ je len zhluk mentálnych stavov – spomienok, myšlienok, predstáv, emócií a vnemov, ktoré neustále vznikajú a zanikajú. Preto neexistuje stabilná, trvalá entita „ja**“**, ale len premenlivý tok vedomia.

Tieto tvrdenia majú istý experimentálny základ (napr. meditácia) a teória je už dávno známa v budhizme (anatta - ne-ja).

Možné problémy s týmto riešením:
Pre niektorých mysliteľov je predstava „žiadnej identity“ neprijateľná, pretože podľa nich narušuje koncept osobnej/morálnej zodpovednosti a zmyslu života. Koho by súd odsúdil? Nikoho?

Niektorí fenomenológovia (napr. Zahavi) tvrdia, že vedomie má vždy implicitné „ja“, ktoré je prítomné v každom zážitku. Tzv. *„minimal self“* – minimálne, prežívajúce „ja“ – nie je nutne naratívne alebo psychologické, ale je nevyhnutné pre samotnú skúsenosť vedomia. Bez neho by neexistovalo „pre koho“ by zážitok vôbec bol (akýsi základný pozorovateľ v pozadí).

7) VEDOMIE AKO ZÁKLAD IDENTITY

Má skúsenostný základ. Pri pozorovaní svojho vedomia a jeho obsahov zistíme, že v nás nie je nič stále – až na samotné vedomie. Áno, sme síce len zhluk vnemov, pocitov a myšlienok, a *za nimi je vedomie.* Ako obrazovka, na ktorej sa menia programy a obrazy, ale obrazovka ostáva nemenná.

Pozorovateľ: dokážem pozorovať obsahy svojho vedomia.
Kto alebo *čo* pozoruje meniace obsahy vedomia?

Edmund Husserl a fenomenologická škola

Zakladateľ fenomenológie si dal za cieľ preskúmať štruktúru ľudského vedomia. Chápe identitu osoby ako *jednotu a stálosť vedomia v čase*, ktorá umožňuje všetky ostatné formy prežívania. Pre Husserla je vedomie niečo konštitutívne — nie len nástroj na poznávanie sveta, ale to, v čom sa svet a zároveň aj „ja" ukazujú. Vedomie má podľa neho vnútornú časovú štruktúru, ktorá je schopná udržiavať jednotu a identitu subjektu napriek plynutiu času, zmenám v zážitkoch či obsahoch mysle.

To znamená, že aj keď sa myšlienky, emócie alebo spomienky menia, vedomie ako *tok* či *pole* prežívania zostáva identické so sebou — je to stále to isté vedomie, ktoré zažíva svet stále meniacim sa spôsobom. Husserl hovorí o tzv. „prúde vedomia" (Bewusstseinsstrom), ktoré má schopnosť *retencie* (udržanie minulosti), *protencie* (očakávanie budúcnosti) a *impresie* (vnem prítomnosti). Práve táto nepretržitá časová štruktúra vedomia je podľa neho základom trvalej identity subjektu.

Možné problémy s týmto riešením:
Je tzv. čisté vedomie osobné alebo neosobné? Čo to vlastne je?
Kto alebo čo „hľadí"?
Kritika sa vzťahuje na nejasnosť samotného pojmu vedomie.

8) EXPERIMENTÁLNE RIEŠENIE ZO SPIRITUALITY A MYSTIKY

Existujú ľudské *skúsenosti*, ktoré prekračujú bežné vnímanie reality a seba samých (mystika, spiritualita).

Tieto skúsenosti hovoria o tom, že v nás je čosi *nemenné, stále, večné* – zdroj identity a zároveň istoty a bezpečia. Na základe objavenia tejto pravej identity prichádza k redukcii strachu, viny a pod.

Západní mystici hovoria o „duši" či „božskej iskre v nás", východní mystici o tom, že átman=brahman (že moja najhlbšia esencia je božská).

Podľa tohto riešenia, aj keď človek stratí všetky svoje sebaobrazy, svoje kultúrne role a konceptuálne identity, zdá sa, že niečo predsa ostáva: čistá **esencia**, ktorú možno v sebe zakúsiť.

Psychológ Gerald G. May a jeho kontemplatívna psychológia, transpersonálna psychológia a i.

Možné problémy s týmto riešením:
Nie všetci ľudia majú mystickú či duchovnú skúsenosť či zážitok vlastnej nemenej/večnej identity. Vedecky ťažko uchopiteľná.
∞

Filozofická tradícia je samozrejme v otázke identity oveľa širšia. Táto otázka je zároveň veľmi *osobná* i celkom *univerzálna*, pretože sa dotýka každého človeka jedinečne. Je úzko prepojená s filozofiou *existencializmu*, ktorá skúma ľudskú *existenciu*, *slobodu*, *autenticitu* a *zodpovednosť* jednotlivca. Aj ďalšie filozofické smery ako *fenomenológia*, *personalizmus* alebo *hermeneutika* prispievajú k diskusii o tom, čo znamená „Kto som?".